IOANNIS BAPTISTAE PASSERI
PISAVREN. NOB. EVGVBINI

DE TRIBVS VASCVLIS ETRVSCIS ENCAVSTICE PICTIS A CLEMENTE XIIII. P. O. M. IN MVSEVM VATICANVM INLATIS DISSERTATIO.

Mauro Soderini Inv. et del. Teodoro Ver Cruysse sculp.

FLORENTIAE. MDCCLXXII.
In Typographia Moückiana. Cum adprobat.

RELLIQVIAS, VETERVMQVE VIDES MONIMENTA VIRORVM.

Virg. Aeneid. lib. IIX. v. 356.

CLEMENTI · XIIII

P. O. M.

ANTIQVARIAE . ERVDITIONIS . PROPAGATORI

EXIMIO

ABSOLVTISSIMAM . HANC . DISSERTATIONEM

CLARISS. PASSERII

DE . IMAGINIBVS . ET . SYMBOLIS

TRIVM . VASORVM . ETRVSCI . OPERIS

QVAE

PRINCIPIS . NOSTRI . SANCTISS. ET . SAPIENTISS.

LARGITATE

IN . VATICANVM . MVSEVM

A . SE . CVMVLATISSIME . DITATVM

INVECTA . FVERVNT

REGINALDVS . COMES . ANSIDAEVS . PATR . PERVS.

M. A. CARD. PRONEPOS

DEVOTVS . NOMINI . MAIESTATIQVE . EIVS

DEMISSISSIME

D.

ARGVMENTVM
DISSERTATIONIS.

I. *Vasa Etrusca antiquissima olim a Romanis pessumdata ob invidiam libertatis seculo hoc innocentissimo Romam servanda confugiunt.*

II. *Perusia feracissima Monumentorum Etruscorum, eorumque custos, & decus.*

III. *Vasorum Etruscorum laus, & illorum Picturae mira industria, atque artificium.*

IV. *Examinatur Pictura Vasis I. & refertur ad pompas nuptiales, in qua cernitur imago sponsae ad vivum expressae. Perpenditur ornatus capitis, nempe reticulus, eiusque ratio, & institutio antiquissima; item* seni crines, *quibus sponsae ornari solebant. Obiter quaeritur quis fuerit cultus capitis Virginum Etruscarum.*

V. *Pictura Vasis II. pertinet ad collationem Togae virilis. Coeremoniae plures huius solemnitatis referuntur. Togae forma describitur, eiusque deferendae modus, & tempus, quo communius traderetur, nempe Saturnalibus Decembri, & Festis Bacchi Ianuario.*

VI. *Tradita Adolescentibus Toga, Ramusculus felicis arboris conseri solebat Genio pueri sacer, multaque religione ali solebat. Praetexta a puero dimissa cum aurea Bulla Laribus domesticis dedicari solebat. Parentes monita civilis vitae*

na-

natis, qui Togam acceperunt, ante Deos domesticos tradere consueverant. Tirones nuper Toga donati per annum numquam exerti incedere debebant ea penitus contecti.

VII. *Exponitur Pictura III. Vasis eiusdem argumenti, ubi Genius Tyronis alatus palam interest sacris hac occasione sibi oblatis, hisque sibi litatum demonstrat.*

PARERGON OPERIS.

Producitur Gemma Etrusci operis, in qua inter signa militaria circumfertur Thensa, nempe Deorum simulacra Cistae inclusa super Quadrigam deferenda in Circum, ubi spectacula celebranda sunt, & huius Cistae forma, & ratio describitur. Demum paucula adduntur de imaginibus aliarum Gemmarum, quae [amatoribus venerabilis, & semper honorandae Antiquitatis fortassis non iniucundae] nunc primum publici iuris fiunt.

C. Mariotti Peruf. del. F. Allegrini inci.

DISSERTATIO.

I.

C. M. Peruf. del. F. A. inci.

PERIS antiquissimi Vasa Etrusca graphice illius Nationis mores exprimentia, & in Agro Perusino (1) quinto ab Vrbe lapide, eo in loco, quem

(1) Ager Perusinus, prae caeteris, antiquis Etruscorum

quem MANDOLETVM appellant, circa vigesimum huius seculi annum de-fos-rum monumentis redundat, quae identidem aetas profert in apricum. Seculo enim XVI. ad locum quarto ab Vrbe milliario, qui *Pila* dicitur, effossum fuit simulacrum aeneum viri togati, aliquem fortasse ex Perusinis Proceribus referens, qui de Republica optime meritus simulacrum aeneum sibi aliquo in loco publico erigendum obtinuit. Hoc primus omnium evulgavit Ciattus Minorita Conventualis Perusinus, cum in Paradoxo hac de re edito, tum in Perusia Etrusca lib. I. & nos pauca de eo delibavimus in Paralipomenis de Etruria Regali Clarissimi Dempsteri; quodque, ut eruditi optime norunt, tunc acquisivit Cosmus I. Magnus Etruriae Dux, & in Regium Museum suum invexit, tamquam peculiare ipsius ornamentum, in quo etiam adservatur Chimera in eodem feraci solo inventa, de qua doctissimus Gorius in Tab. CLV. Tom. I. Musei Etrusci, nosque in iisdem Paralipomenis: ne quid dicamus de pulcherrimo signo aeneo Pueri palmum excedenti dextero eius femore Litteris Etruscis inscripto, quod erutum fuit, ut laudatus Ciattus scripsit Lib. IV. Perusiae Etruscae, anno MDLXXXVII iuxta Lacum Trasimenum, Romanorum clade celebrem, sibique postea temporis comparavit Dionysius Chrispoltus Vir Patricius, atque post varios casus pervenit ad antiquissimam Perusinam Gratianorum Familiam, quae illud sollicite, uti par est, custodit in Museo domestico, inter plures, neque obvias, neque vulgares florentissimae Etruscae Nationis reliquias; de quo Illustrissimus Fontaninus, Archiepiscopus postea Ancyranus in *Antiquitatibus Hortae* Lib. I. cap. 7. ubi etiam eius imaginem graphice scalptam producit; & nos pariter nonnulla digessimus *in Dissertatione de Pueri Etrusci Aeneo simu-*

lacro

fossa, ad sacrarium, & tutelam universae antiquitatis confugiunt sub auspicio CLEMENTIS XIII. P.O.M. divinarum simul & humanarum scientiarum Amplificatoris, ut quae olim a Romanis pessumdari, velu-

B ti

lacro &c. Typis Romanis recens evulgata. Corrigendus tamen Fontaninus, qui hoc Gratianorum simulacrum inventum affirmat in loco, qui dicitur *Pila* iuxta eundem Lacum, cum *Pila* procul maxime distet a Lacu, aliam oram versus Perusini Agri, quod probe nimis sciebat Ciattus utpote Perusinus, ut in hoc posset hallucinari, & ex quo hauserat Fontaninus, quae de hoc Puero scripserat. Circa annum MDCCL. repertum fuit sigillum aeneum, minus palmo, operis elegantia, & incolumitate sua prorsus singulare, simulacrum *Spei* referens, atque characteribus Etruscis inter scapulas notatum, quod in ditissima Pinacotheca sua ad S. Erminum extra muros Perusiae modo servat Nobilissimus Comes Ludovicus Oddus Patricius Perusinus, Amplissimorum Cardinalium Iacobi Nepos, & Nicolai Germanus Frater. De hoc pariter (cuius iconem perbelle delineatam inter schedas & diagrammata nostra sollicite custodimus) Dissertationem, utcumque sit, texuimus, quae aliquando forsitan vulgabitur. Plura in dies, ut ex relationibus amicorum identidem certioramur, ibi fortuito reperiuntur sigilla aenea, numismata, atque monumenta marmorea, ut plurimum Etrusci operis, inter glebas, & rudera, quae longum nimis esset recensere, quaeque nos consulto omittimus, ne limites simplici notae praefixos praetergressi fuisse videamur.

ti ſpolia ex hoſtibus, per iniuriam ſolebant, nunc inter mitiſſimi ſeculi ſtudia in ſacratiſſima illa totius generis humani arce, admirationi ſimul, & inſtructioni ultro oblata convenirent. Ab hac humanitate receſſerat olim Iulius Caeſar vivis pariter & mortuis infenſus, de quo Svetonius in eius Vita cap. 81. *Cum in Colonia Capua deducti Lege Iulia Coloni ad extruendas villas ſepulcbra vetuſtiſſima diſiicerent, idque eo ſtudioſius facerent, quod aliquantum vaſculorum operis antiqui ſcrutantes reperiebant: Tabula aenea in monumento, in quo diceba-tur Capys conditor Capuae ſepultus, inventa eſt conſcripta* &c. Id vero non ſine iniuria Legum de ſepulchris toleratum eſt, ut morum antiquorum memoria deleretur, ne ſi perman-

ſiſ-

fiſſet, antiquae libertatis recordatio excitaretur.

I I.

Peruſia Monumentorum huiuſmodi mater, atque per tot ſecula melioris fortunae anxia cuſtos, una fuit ex XII. Etruriae Urbibus, quae in foedus arctiſſimum convenerant a prima uſque origine ex quo *Chittim* Noe nepos in hanc Italiae Inſulam (ut Scriptura divina loquitur) progeniem ſuam collocavit. Hinc ſemper in divinis Litteris Italia nomen *Chittim* obtinuit haud ambiguo documento primae originis, & conditoris; pudet enim nos, qui Etruſci ſumus, meque praeſertim inter Volſinios, Tarquinioſque Farneſii natum, ori-

riginem a Celtis deducere, ut affirmare non dubitavit ingeniosus quidam somniator, quem nuper refellere coactus sum inter Ephemerides Florentinas. Insitam vero usque a prima origine libertatem foedere sociali Perusia servavit illaesam usque ad execratas *Perusinas Aras*, quam ignominiam male reparatam titulo *Augustae* virtus Populi bellica, & animi magnitudo compensavit, potissime vero litterarum splendor, quibus debeo quaecumque illa fuerint tyrocinia mea, atque progressus. Sed neque praetermittam Vrbem hanc florentissimam devinxisse sibi eruditorum animos non modo ob studium has antiquitatis reliquias colligendi, sed etiam illustrandi, inter

ter

ter quos omnium primus Clarissimus Ciattus, qui cum vidisset supellectilem hanc toto fere orbe distrahi, in eius egregio opere *De Perusia Etrusca* potissima Perusinorum monumenta typis evulgavit. His vero unice nocuit inanis illa tam remotae antiquitatis reverentia, qua ea numquam intelligi posse credebatur, quam nuper sustulit si non felicior doctrina, maior tamen Mundi audacia ad mirificum festinantis, ne, quae imminens aetas deterior perditura est, penitus deperirent. Inter eos vero, qui huius studii primordia in magno illo litterarum emporio exceperunt, iure merito computamus MARCVM ANTONIVM ANSIDAEVM Cardinalem Amplissimum, & numquam

quam interituri nominis virum, qui monumenta universa Patriae suae quotquot prodiere, dum vixit, in avitum Museum inferenda curavit, haud ignarus, futurum fuisse, ut quidquid praeclarius emergeret e tenebris, fortunae aliquando Principis Vrbis reservaretur, haud indignum putans Viro Praesule in Etrusca eruditione versari, cum plerique Ecclesiae Patres in eius Nationis Libris, qui tunc extabant, curam suam impenderunt, ut vulgi errores, qui tum irrepserant, obelo censorio expungerent.

III.

Inter consultissima Etruscae industriae opera computanda sunt vasa

sa

ſa fictilia encauſtice picta, quae immortali quodam artificio ſemperque vernante non mores tantum Etruſcorum nobis obiiciunt, ſed loquaciſſime interpretantur, ita ut pene Librorum illius Nationis iacturam compenſent, totamque ſeriem vitae eius Gentis, ac ſi praeſens eſſet, exponant. Equidem nec Graeci, nec Romani tanto nos ſubſidio adiuverunt ambitione marmorum, auri, & argenti exultantes, quo barbaros ab extremo Septentrione ad rapinam accerſerunt. Habuere haec imperia ſcriptores, & hiſtoricos caſus & prolapſionis ſuae, ex qua tamen nuſquam ſurrectura erant; at contra Etruſci obſequuti ſunt figula, quorum ſubſidio reviviſcerent, facilique tra-
ctu

ctu penicilli festinantis ad aeternitatem gloriae reparandam, cui haec sphragismata commendabant, quibus nonnisi Romani Coloni apud Capuam nocuere, quandoque tamen desiderandis. Sed antequam singula perscrutemur operae pretium est artificium illorum, summasque leges attingere, quarum ductu in exercitio operum regebantur. Lex praecipua fuerat, ut Pictura nihil inane, aut frivolum exprimeret, sed tantum instrueret. Ab hoc instituto sese emanciparunt artifices orientales, quorum toreumata hodie in pretio sunt, quae nec suos erudiunt, nec exteros; deterius vero si instruant, nec enim nisi otia illius Gentis referre callent, putidi fumi ex ore

re exhalati vapores iniuriosos, & caldae compotationem, quae nimium inter nos diffusa inertem Italiam speciosissimis in tabernis deformavit. Unus hic Argillae splendor, quam murrheam vocat Propertius 4. 5. 26.

Murrheaque in Parthis pocula cocta focis.

At pictura Etrusca totam nobis exponit mithologiam rebus Etruscis explicandis addictam, Heroicorum temporum exempla ad imitationem exposita; hinc patet tota Ilias, hinc Vlyssis errores, & Thebana utraque historia plena portentis, atque formidine, quam ex Homero Statius noster sibi subripuit; hinc pompae qua sacrae, qua civiles expressae sunt, quoque ordine ducerentur apparent, & di-

gito designantur. Id praecipue praestat in Sacris Bacchicis, quae alioqui secreto exitiali obtenebrata a Pictoribus hisce sycophantiae adversis liberaliter patefacta sunt. Altera demum lex Pictorum Etruscorum perennis fuit, ut historiae aut fabulae semper alluderent ad actionem, in quam Vasa parabantur, unde amplissima patebat via ad magnificentiam & admirationem conciliandam Deorum, & Heroum interventu, quo caeremoniae nobilitantur. In hoc vero Pictores Pisaurenses duobus ab hinc seculis Etruscos imitati sunt, cum adhuc illorum exemplaria, quae Florentiam abiere, apud nos essent. Habeo enim apud me Crateres in usum puerperii concinnatos, in quo-

Vas Etruscũ Altitudinis Palmorum duo Rom:

C. Mariotti Peruſ. del. *F. Allegrini inci.*

Altera Facies Vasis.

C. Mariotti Perus. del. *F. Allegrini inci.*

quorum uno Ledae partus, in altero Alcmenae expreſſi ſunt cum univerſo apparatu, quo utraque hiſtoria expreſſa eſt a Poetis. Caeterum iidem Pictores noſtrates adeo tenaces fuerunt praeſcriptionis Etruſcae, ut illorum Picturae totam fere habeant in Lancibus novi, & veteris Teſtamenti ſacram hiſtoriam, inſuper univerſam Romanam, & Ovidii Fabulas, quas honeſtus homo ignorare non poteſt, ne barbarus videatur.

IV.

Vaſa, quae obſervanda proponimus, tria ſunt, & mole, & incolumitate ſpectanda, & regio quocumque apparatu digniſſima. Horum primum pertinet ad ritus nu-

nuptiales , reliqua vero duo ad caeremonias , quae apud Etruscos primum , deinde apud Romanos peragi solebant , cum eorum filiis circa annum XVI. deposita Bulla aurea , ac veste praetexta , toga pura communis Civium tribuebatur adhibitis quibusdam ritibus . Id *sacrum Praetextatum* nuncupabant , de quo videndus Quintilianus , & qui de ritibus , & moribus Romanorum egerunt . Primum igitur Vas ad Nuptias puto referendum , nam multa in his pompis Vasa deferri consueverant , praesertim vero cum aqua & igne , mysticis elementis caloris , & humoris , quae ad generationem maxime conferre arbitrabantur . Haec vero Matrimonia hoc ritu celebrata sanctissima , & in-

inviolabilia exiſtimabantur, quapropter *puriter facere* cenſebantur, qui hoc ritu uxorem ducerent, ut colligitur ex Novio *Virgine praegnante* apud Nonium *de indiſcretis adverbiis*;

Sequere me, puriter volo facias,
Igni, atque aqua volo hunc accipere.

Deferebatur Cumerus, de quo Varro lib. 6. de Ling. Lat. *Dicitur in nuptiis Caſmillus, qui Cumerum fert, in quo quod ſit in miniſterio plerique extrinſecus neſciunt*. Et Feſtus: *Cumerum vocabant antiqui Vas quoddam, quod opertum in Nuptiis ferebant, in quo erant nubentis utenſilia*. Vaſa praeterea omnia in uſum menſae ore repando ad vina ex ſimpulis miniſtranda parabantur, quae omnia ornamentis aptiſſimis ope picturae concinnabantur, veluti

luti magnificum illud Bononiae in aedibus excelſae Familiae Bentivolae, in quo raptus Leucippidarum a Dioſcuris perpetratus expreſſus eſt. In his vero vaſculis non ſemper hiſtoriae expreſſae ſunt, praeſertim feſtinantibus nuptiis, quin aliquando ſolum caput ſponſae ad vivum efformatum obſervatur, ut in praeſenti vaſe, & aliis, quae inter picturas Etruſcas T. I. referendas curavimus. Nec praetereunda eſt altera coniectura, quod aliquando Familiae Etruſcae melioris notae, quae Deorum inanium fabulas refellebant, haſce ineptias penitus evitarent; certum eſt enim floruiſſe apud Etruſcos ſcholam quandam electiſſimam Philoſophiae, in qua reiecta Deorum

rum

rum pluralitate, ac ridiculis Theogoniis, iisque in plebeculam reiectis, docebatur unum omnino esse Deum conditorem omnium, atque custodem, aeternumque maiorum vindicem, & bonorum remuneratorem, ut Tom. II. Picturarum ostendi peculiari Dissertatione *De Arcana Etruscorum Philosophia*. Hae vero sponsarum imagines, quarum unam hic expressam producimus, luculentissimo cultu apparari solebant, praesertim vero margaritis supra frontem instar radiorum eminentium, non ambiguo testimonio prosapiae splendidissimae; aliquando vero minori fastu pro variis singulorum populorum institutis. In hoc uno tamen consensere matronae universae, ut more maiorum to-

totum capillitium reticulo includerent, & occurrentibus invicem fasciis, supra frontem constringerent. Varro de Lin. Lat. *Quod capillum contineret dictum a rete reticulum*; & Nonius: *Reticulum tegmen capitis muliebre*. Id vero gestamen a Religione profectum est, eo namque & Vestales, & Bacchae utebantur. Quinimmo Matronae haec reticula velut gratissima Diis; & Deabus votiva offerebant. Idem Varro in Sesquiulis. apud Nonium cap. de gen. Vest. v. Strophium: *Suspendit Laribus marinas molles, pilas, reticula, ac strophia*. Nec mirum, cum enim Matres familias, veluti Sacerdotes apud domesticos Deos, & sacra privata censerentur, quibus interdiu sine stola, seu pallio superiore caeremo-

monias obire contingeret, ne nudo capite litarent, placuit hoc reticulo ſemper paratas eſſe, & promptas ſacrificio. Caeterum inducto urbanis moribus hoc cultu capitis, nihil obſtabat, quin etiam Matronae, quae a Deorum inanium honore alienae erant, eodem ornatu uterentur, nam veteres feminae a novitate maxime abhorrebant, ut ornatum quem a maioribus aliquando excepiſſent mordicus retinerent. In hoc vero ſemper laudavi Alexandri Severi ſanctionem, quam refert Lampridius: *Matronas regias contentas eſſe debere uno reticulo, atque inauribus, & bacchato monili, & corona, cum qua ſacrificium facerent, & uno pallio auro conſperſo, & cyclade, quae ſex unciis auri plus non haberent*. Ex capillis

D vero

vero reticulo inclusis circa utramque auriculam tres cirri diffluebant, ut in caeteris omnibus Picturis, & praecipue in hac praesenti observamus, quod quidem senis crinibus ornari dicebatur. Ita Festus: *Senis crinibus nubentes ornantur, quod is ornatus vetustissimus fuit; & quidem quod eo Vestales Virgines ornentur, quarum castitatem viris suis spondeant.* De virginibus, an passis, seu colligatis crinibus uterentur, nihil adhuc compertum habeo. Vidi equidem sigilla Virginum votiva passis post terga capillis efformata, ut apud Bonarotum *de Nummis Carpineis*, Gorium *Musei Etrusci Tom. II.* inter Picturas Etruscas, quas retuli in *Prolegomenis ad Tractatum* Ioannis Baptistae Donii *de Lyra Barberina*, ac *Musica* Ve-

Veterum, ac recensui in T. ci. Picturarum Etruscarum Tom. II. Habeo etiam huiuscemodi Icunculas aereas apud me. Ast hic cultus erat Mulierum vota concipientium, & puerperarum, quae ideo crines effundebant, ne quid ligatum haberent in toto corpore, quod universum Numinibus addictum esse reputabant, ut late demonstravi ad T. LIIX. & LIX earumdem Picturarum. Notandum praeterea est huiusmodi sigilla sinistra manu tunicam attollere more gradientium, quod simulacro *Spei* plerumque tribuitur; sed magna oritur mihi suspicio apud Etruscos sub hac imagine Deam Iuventam fuisse expressam, eamque unam eandemque esse cum Spe, quod Iuventus plerumque plena spei videatur.

V.

Gemina Vaſa ſequentia, ut ſupra innuimus *ad Sacrum praetextatum* pertinent, quo adoleſcentes depoſita Praetexta Togam puram, & candidam aſſumebant, de quo Quintilianus laudatus, & qui de re veſtiaria. Et primo quidem pueris cum ad annum XVI. perveniſſent (nam eo uſque Toga utebantur praetexta purpura, & Bulla aurea) virilis Toga pura & candida ſumenda erat. Tunc vero praemiſſis quibuſdam caeremoniis, in quibus potiſſimam partem Religio ſibi uſurpabat, illis primo detondebatur coma, quam prolixam prius deferebant, ex qua *capillati* dicebantur. Exinde uſque ad hu-

Vas Etruscū Altitudinis unius Palmi Rom:

C. Mariotti Perus: del: F. Allegrini inci:

humeros protrahi ex veteri inſtituto non licebat. Praemittebantur Balnea ſacra, non tantum ad nitorem corporis, ſed ex Religione quadam vehementi, ex qua putabant aquam tot Deorum habitaculum virtute maxima pollere culparum omnium abluendarum ad novam vitam ſanctius inſtituendam. Id ſatis ſuperque colligitur ex Picturis Tom. I. in quibus haec lavacra, & forma Fontium frequenter apparet. Iterum de illa incidet ſermo infra in calce huius Diſſertationis, & in notis ad Gemmam Parergi II. Quas vero quantaſque virtutes hiſce ablutionibus adſtruerent veteres; paſſim ubique adnotavimus, praeſertim vero eiuſdem Operis Tom. III. qui ſub praelo

lo est, ubi Picturas sepulcrales digessimus. Interim Bulla aurea, & Praetexta Puero detracta & in orbem per cingulum decussatum constricta, veluti emerita Diis domesticis offerebatur. Prop. 4. 1. 132.

Mox ubi Bulla rudi demissa est aurea collo
Matris, & ante Deos libera sumpta Toga.

Hinc primum Tunicula nova sine manicis tribuebatur Iuveni, insuper vero Toga candida eidem circumponebatur ex lana, commune Etruscorum operimentum. Huius forma simplicissima fuit, pannus nempe quadratus latitudinis humanae staturae, duplae vero longitudinis, qui in rhombum protractus, ut geminos angulos acutos efformaret, unus ex his imponebatur antrorsum humero sinistro. Reli-

qua

qua pars reflexa circa terga colligebatur ſuper humerum dexterum, vel ſubtus brachium cum exerti incederent. Reliquum Togae pectus, & ventrem tegebat, iterumque angulus extremus acutus reiiciebatur ſupra latus ſiniſtrum fibula confirmatum ne difflueret. Ars vero, qua circa pectus diſponebatur, ſtudioſiſſima erat, ut magnificos quosdam ſinus efformaret, quo indumento nihil grandius, aut auguſtius unquam inventum eſt, atque aptius ſculpturae. Hoc habitu Tyrones (nam hoc nomine per integrum annum vocabantur novelli Togati) ſub gravi aliquo cuſtode primo procedebant in forum, ſeſeque Populo oſtendebant; brachium tamen dexterum modeſtiae

cau-

causa exerere e Toga eis non licebat, sed inclusum sub Toga ferre debebant, ut notat Cicero pro Caelio: *Nobis quidem annus erat unus ad cobibendum brachium Togæ institutum, ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur.* Hinc passim videas in nostris Picturis Tyrones hosce Toga penitus ad os usque involutos. Potissimis vero honoribus celebritas ista colebatur, tum privatorum exultatione, cum etiam publica religione, nam licet quovis tempore & die, dummodo non nefasto, Toga tribui posset, invaluit tamen mos, ut Decembri inter Saturnalia, ut refert Macrobius, aut Ianuario dum Liberi Patris festa agerentur, ut testatur Ovidius, solemnissimis tunc diebus, & laeti-
tia

N.° II.

Altera Facies Vasis.

C. Mariotti Perus. del.

F. Allegrini inci.

tia redundantibus, communiter Toga traderetur. Ita ipse Fastorum 3.

Restat ut inveniam quare Toga libera detur
Luciferis pueris candide Bacche tuis.

V I.

Vides igitur in Tab II. geminas Matronas sacrum aliquod perficientes supra ramusculum vitis humi depactum, & virescentem, quarum una nescio quid, fortasse thus, aut aliquid aliud redolens spargit supra viticulam Genio pueri sacram. Solebant enim Etrusci, deinde & Romani, diebus quibusdam auspicatissimis, sponsalium nempe, natalium, & cum Togam traderent natis, surculum aliquem felicis arboris humi con-

ferere, sacrum Genio infantis, aut adolescentis, illumque diligenter enutrire, & fovere, veluti sedem ipsius Genii, ut si stirps ista viridis cresceret, spem optimam de filio conciperent. Huius instituti frequentiam testantur exempla obvia in nostris picturis; confirmat vero Donatus in vita Virgilii, referens in illius Vatis nativitate morem hunc fuisse servatum: *Siquidem virga populea more Regionis in puerperiis eodem statim loco depacta, ita brevi coaluit, ut multo ante satas populos adaequarit: quae arbor Virgilii ex eo dicta, atque consecrata est, summa gravidarum & foetarum religione, suscipientium ibi, & solventium vota.* Nec mirum, cum Mantuani soboles Thuscorum essent. Supra arbusculum sacram

glo-

globus cernitur, nempe praetexta Diis domesticis dedicata, mulier vero administra arculam sustinet, unde vel nova Toga detracta est, vel in qua praetexta est recondenda. Loculi vero, ubi Dii familiares servabantur, plerumque rotundi erant in pariete, ut circularis figura coelum imitaretur. In adversa parte huius Picturae, caeremonia iam exacta, Paterfamilias Tyronem suum ante aram Deorum familiarium alloquitur, & praeceptis civilis vitae sedulo informat, ut frequenter alibi cernitur. Idem parens de more baculo innititur, ut fere semper observatur, nam in Saturnalibus ex vetere instituto id gestamen deferebant, ut refert citatus Macrobius:

bius ; nec dubito quin id etiam usurpatum fuerit in festis Bacchi, nam saepe animadverti virgas hasce frondentes apparere , ut ex recenti vite resciſſae videantur .

V I I.

Ad idem sacrum pertinet Pictura Vasis tertii , nec a priore admodum differt . In prima fronte Materfamilias circa cultum alterius arbusculae versatur , & libamina quaedam in illius verticem spargit , & quodammodo consecrat, sive dedicat Genio Tyronis sui . Notandum in hoc etiam schemate Matremfamilias libare nuda manu, absque Patera , nam tribus tantum digitis thura infundebantur , sive id fieret in foco , sive ubivis opor-

Vas Etruscus Altitudinis Palmorum duo Rom:

C. Mariotti Perus: del: F. Allegrini inci:

Altera Facies Vasis.

C. Mariotti Perus: del: F. Allegrini inci:

oportere t. Ovid. Faſtor. 2.

Et digitis tria thura tribus ſub limine ponit.

H c pariter ſuſpenſus conſpicitur globus praetextae. Roſa inſuper, & geminae vittae, quarum uſus maximus fuit in ſacris arboribus, quae vittatae fere ſemper nuncupantur. Symmachus:

Et quae fumificas arbor vittata lucernas
Suſtinuit, cadit ultrici reciſa ſecuri.

Loquitur enim de Lucis ſacris, in quibus arbores univerſae religioſae erant. Alterum vero Vaſis latus myſticum aliquid ſpirat, Genio ipſo tamquam huic operi interſit palam inducto, quod ſolemne erat Etruſcis Pictoribus, qui actibus humanis divina ſaepe intermiſcebant. Stat Mater innixa crateri, quo in balneo uſa eſt ad filium

lium abluendum, cuiusmodi plura vidimus inter Picturas hasce Lib. I. & 2. Nec temere suspicor Matrem in hac Pictura ostentare ipsi Genio praesenti labrum, ex quo lotus filius, veluti novus homo prosilierat. Illa etiam tamquam praesente Numine flabellum faciei anteponit ex quodam veluti obsequio; timor enim invaluerat mortem illi imminere, qui oculos in Deos intenderet. Formam eandem saepe videas in nostra Collectione. Arborem quoque sinistra manu constringit, illam fortasse usque a pueri nativitate consitam, eidemque Genio sacram, & annuo cultu prosequutam, quae deinde instaurata solemnitate praetermitti non poterat. Interim Genius ipse con-

conſpicuus , & aliger peplo ſuo inſidens , & pateram ultro porrigens ſacra ſibi oblata excipere , & rata habere confirmat . Sub latere ipſius cymbalum conſpicitur laetitiae inſtrumentum, & Baccho gratiſſimum , non diſſimulans quo feſto , quove tempore ſolemnitas iſta celebretur .

Haec omnia Peruſinis Proceribus eo libentius commemoranda duxi , ut poſt tot ſaecula mores ſuos patrios recognoſcant , videantque ſimul quo ſtudio , & cura filios ſuos educarent , quos in imperium Patriae , & in exemplum clariſſimi Populi enutrirent.

Ex-

VIII.

PARERGON OPVSCVLI.

Expoſito mihi veteri Iaſpide viridi, quem ego Etruſci operis eſſe puto, a Religioſo eruditoque viro D. Franciſco Maria Galaſſio Bononienſi, celeberrimae, & antiquiſſimae Eccleſiae S. Conſtantii apud Perusiam Priori O. S. B. Congregationis Caſſinenſis aſſervato, ob ſingularitatem argumenti ſupprimendum eſſe non cenſui. Exhibet hic lapillus Thenſam, ſive vehiculum ſacrum, quo Deorum ſimulacra in publica ſpectacula deferebantur, ut ludos, qui in illorum honorem celebrari ſolebant, praeſentes e pulvinari conſpicerent. Id ubique per ſingulas Vr-

Vrbes moribus inductum erat, nec dubito quin etiam Perusiae id fieri consuevisset, quae una Etruscae communionis praecipua habebatur; quamquam, ubi melior Philosophia coleretur, ludicra haec inter popularia festa censebantur in gratiam vulgi, & Sacerdotum hariolorum tolerata. Rem Etruscam hic agi manifeste ostendunt signa duo militaria, quae primum nobis patuere ex Tab. CLXXXI. Pictur. Etrusc. Tom. II. praelonga nempe hastilia Aquilis desuper incumbentibus, veluti in nidulo, quas deinde Romani extollere instituerunt, unde colligimus apud Etruscos obsequia militaria cum Religionis officiis coniungi consuevisse.

 De-

Defertur in carpento Cista quaedam conicae figurae, instar pineae. Gorius noster in Tab. CLXX. Musei Etrusci frontem Urnae exhibuit, in qua expiatio quaedam refertur circa sacellum, in quo similis pinea loco Numinis veneratur, orgio serpente circumfusa, unde patet ad occultas Bacchi caeremonias pertinere. Nec desunt in T. III. Pictur. Etrusc. exempla manifesta, unde eruitur Cistam Bacchi cultum aliquando ipsius Numinis usurpasse, in qua, ut refert D. Clemens Alexandrinus Admonitionum ad Gentes lib. I., pinea cum serpente custodiebatur. Opinor tamen Cistam hanc, quae circumfertur in Thensa, nil praeseferre nisi custodiam simulacrorum Deorum

rum

rum omnium, quae deferebantur in circum. Festus: *Thensam, ait, vocari Sisinius capite vehiculum, quo exuviae Deorum ludicris Circensibus in circum ad pulvinar vehuntur*. Vae tamen si perperam locatae fuissent huiusmodi Deorum imagines, ut aliqua earum subverteretur, quod ominosissimum reputari solebat, veluti si pompam illam Dii repudiassent.

At longe deterius putabatur, si quis ex eminenti loco, quo ordine simulacra disposita essent, prospexisset. Id colligimus ex Macrobio in 1. Saturnalium cap. 6. Verrius Flaccus ait: *Cum Populus Romanus pestilentia laboraret, essetque responsum id accidere, quod Dii despicerentur, anxiam Urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum, evenisseque, ut Circensium die puer de coenacu-*

cu-

culo pompam superne dispiceret, & patri referret quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita vidisset, qui cum rem gestam Senatui nunciasset, placuisse velari loca ea, qua pompa veheretur, atque ita peste sedata puerum, qui ambiguitatem sortis absolverat, Togae, & praetextae usum munus impetravisse.

Quia vero institutum velandae viae Rempublicam nimis gravabat, usus inolevit, ut Carpentum tegeretur velis, atque repagulis, quorum exempla aliqua in nummis conspicimus. Nil igitur mirum Etruscos etiam antiquitus inclusisse Deorum exuvias in Cista probe contecta, forsan etiam ex virgulis pretiosioribus texta, ne mysteria haec tunc temporis veneranda oculis vulgi obiicerentur, & aperta procederent. Ad hanc autem

tem

rem diſciplinam referendam puto thecam hanc teretem, quam curriculo impoſitam inter ſigna militaria circumferri in hac Quadriga conſpicio.

Quia vero in hoc ſchediaſmate ſaepe incidit ſermo de lavacris, & balneis, quae praemittebantur ante traditionem Togae, & ſolemnitatem nuptiarum, placuit in littera initiali huius opuſculi alterum parergon inſerere expreſſum ex Gemma Gamelia, apud eundem clariſſimum amicum noſtrum Galaſſium, eamque egregii operis, in qua Crater lavacri conſpicitur adſtantibus hinc inde lotricibus, ſeu ancillis balneariis, quarum una frigidam ſuffundit, altera aquam tentat, utrum impune

ne adhiberi possit ; de quo officio videsis quae carpsit Claudianus contra Eutropium Lib. I. vers. 105. In meditullio fontis apparet fortasse vas inversum, ex quo calida in craterem effluxit, nisi globosa spongia sit una cum strigile manubriato, quibus pueri, vel sponsae se se distringebant, & purgabant, quemadmodum in celebratissima Pictura antiqua, quam ab Hortis, in quibus servatur, Aldrobandiniam appellant, perspici potest.

Plura humanae vitae officia, quibus Etrusci nostri aetatem suam veluti per sectiones dividebant, contemplati sumus adumbrata in tribus hisce vasculis, & veluti universae vitae epilogum exposuimus,

mus , ut munus Maximo , ac Sapientiſſimo Principi reſervatum compendiariis lineamentis inſtitutionem univerſam cultiſſimae illius Nationis exhiberet . Aſt unum defuit , idque potiſſimum , Mors , quam magnificentiſſime per allegorias ſignificatam , in tertio Picturarum Etruſcarum Volumine brevi proditurο publicae luci exponemus . Praecedat nunc grande hoc argumentum Gemma elegantiſſima, quam mecum communicavit ſupra laudatus D. Franciſcus amicus noſter candidiſſimus , praeſeferens emblema Etruſcae originis , Genium nempe hominis comitem , quem defunctum deflet inverſa face ſuper urnulam cinerariam , veluti functus univerſo officio ſibi com-

commiſſo, neque iterum reſumpturus. Eius munus ita deſcribit D. Auguſtinus *De Civit. Dei* Lib. VII. cap. 13. *Quid eſt Genius? Deus eſt, qui praepoſitus eſt, ac vim habet omnium rerum gignendarum*. Et Servius in VI. Aeneid. ver. 743. *Cum naſcimur duos genios ſortimur, unus eſt, qui hortatur ad bona, alter qui depravat ad mala*. Ethnici vero fabularum fabricatores, qui rectas quaſcumque traditiones deturpabant, *Genios Deorum filios reputabant*, ut conſtat ex Feſto. Deteriora autem ſunt, quae de illis legimus apud Iamblicum de Myſteriis. Invaluit certe apud Etruſcos, & multo frequentius apud Romanos conſuetudo, ut Genios mortuorum Vrnis inſculperent moerentes inverſa ad humum face, ut notavit do-

doctiſſimus Bonada illuſtrator *Carminum ex antiquis lapidibus* Diſſertatione VI. pag. 23. *Vitam hominis denotat elata fax, inverſa mortem*. Cum vero Etruſci per ſymbolum facis vitam humanam retulerint, ſuggerit nobis Fabula Promethei, qui fictis ex luto hominibus non alio ſubſidio vitam illis inſpiravit, quam accenſa face ad flagrantem Solis flammam, eaque homines inflammaſſe. Horat. Car. 1. Od. 3.

Audax Iapeti genus
Ignem fraude mala gentibus intulit:
Poſt ignem aetheria domo
Subductum....

Quam quidem Fabulam cum Etruſci imbibiſſent, ut ex illorum monumentis ſepulcralibus evincitur, hinc facem iſtam Prometheam ve-

luti ſymbolum humanae vitae uſurparunt, ut elata, & depreſſa utrumque ſtatum vitae, & mortis ſignificarent, praeſertim vero, cum non modo inclinata, ſed admota cineri extinguitur.

Altera etiam ſubeſt ratio cur cadaverum reliquiis admoveretur, ea nempe potiſſimum, qua cadavera rogo iniecta comburebantur; Putabant enim vi ignis reliquias ſcelerum, immo & humanitatem noſtram penitus repurgari, quapropter Virgilius inter purgationes animarum flammam etiam recenſuit, ut Aeneid. VI. ver. 740.

aliae panduntur inanes
Suſpenſae ad ventos, aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur Manes.

Sicut

Sicut Hercules Oeteus se se in ardentem iniecit pyram, ut exusto eo, quod matris erat, omnino Deus prosiliret. Ovid. Metam. IX. in fin.

Frequentissimus proinde fuit hic typus in gemmis praesertim sepulcralibus; cum enim Collectionem illam ingentem *Gemmarum lectissimarum* iam publicae luci praeparatam ordinarem, vidi saepius Genios adstantes Vrnulae emortuali face admota comburere defunctorum spolia derelicta, & praesertim larvas comicas scenicorum, in quibus sine dubio multum quod purgaretur remanebat: quo suspicio haec mea validissime confirmatur.

Ne quid autem desiderandum su-

ſuperſit , cum Parergon praefixum fronti huius opellae, quae iam ſub praelo erat, mihi obiectum fuerit, quod ab aliquibus Sinenſe quoddam Idolum fuit exiſtimatum , ut quod ſentio libere proferam , Aegyptium Deum in imaguncula libenter agnoſco , & fortaſſis ex eorum numero , qui Apotropei , & Averrunci , & malorum depulſores ſunt appellati . Alii genium Polymorphum vocarent bacilla manibus tenentem . Cauſaeus non abſimilem utraque manu gladio armatum deſcripſit *Muſ. Rom. ſect. 2.* ; ita in malos Daemones, noxioſque Genios imperium, ac poteſtatem indigetum Deorum ſignificabant . Sunt & ignotae ,

tae , aut etiam mente conceptae litterae in hoc ſigillo delineatae , ſeu excalptae , quas tamen iis , qui circa haec operam , ut arbitror , ludunt , interpretandas relinquimus . Porro quid ſibi velint tam lucerna , quam framea poſt Idolum huiuſmodi collocata , alii divinent , cum iam dicta , utcumque ſint , pro huiuſce ſigni explanatione ſatis , ſuperque ſufficiant .

Caeterum tam in explicatione Picturarum Etruſcorum Vaſorum , quam in illuſtratione parergorum ſententiam meam protuli , dubia nonniſi per coniecturas explicando, obſcuriora felicioribus ingeniis reſervans , meliora in omnibus ,

quum

quum producantur, libentissime suscepturus.

FINIS.

C. Mariotti Perus. del: *F. Allegrini inci:*